© Український переклад. Л. Н. Маєвська, 1992.

"Система — душа будь-якого бізнесу".

Давня приказка

Я — ділок. І прихильник системи. Бо найголовніше, зрештою,— це система. Та нікого я так глибоко не зневажаю, як отих диваків та дурнів, котрі тільки розпатякують про порядок та систему, а що воно таке — не тямлять: вони суворо дотримуються букви і тим-таки чинять наругу над духом цих понять. Такі химерники завжди витинають якісь штуки, а говорять, буцім діють "за системою". Як на мене, то це просто купи не тримається, бо порядок та система є прикметами лише буденного та очевидного і ні з чим outre (1) геть не сумісні. Ну який сенс можуть мати такі, приміром, вирази, як "упорядкований фертик" або "систематизована химера"?

(1) Екстравагантним (фр.).

Уявлення мої про всі ці матерії, либонь, не були б такі ясні, як вони є, аби не стався зі мною з самого малку отой щасливий випадок. Якось, коли я верещав куди дужче, ніж годилося, добросерда старенька ірландка, моя няня (яку я не забуду у своїй духівниці), вхопивши мене за п'яти, двічі-тричі крутонула в повітрі, побажала, щоб мені заціпило, "верескунові клятому",— і гахнула мною об бильце ліжка, пром'явши мені маківку "пиріжком", мов того капелюха. Отак, кажу я вам, було вирішено мою долю й закладено підвалини мого процвітання. На тім'ячку мені враз набігла ґуля та так і лишилася, що можна помітити літньої пори, а згодом виявилося, що то і є орган порядку. В ньому й зародилася моя прихильність до системи та впорядкованості, завдяки котрій я став таким видатним ділком.

Кого на світі ненавиджу над усе, то це геніїв. Усі вони віслюки та й годі, що більший геній, то більший з нього віслюк, і винятків з цього правила не буває. Приміром, з генія ніколи не вийде ділка, так само як з жида — доброчинця, а з соснової шишки — мускатного горіха.

Ці сіроми вічно заходжуються коло всіляких дивовижних і безглуздих оборудок, що аж ніяк не відповідають усталеному ладу речей,— і то замість узятися до якогось справжнього діла. Отож генія ви одразу впізнаєте з того, чим він займається. Як стрінете чоловіка, що намагається стати купцем або промисловцем, котрий вкинувся у бавовняне чи тютюнове діло або погнався за чимсь таким самим чудернацьким, котрий волів би зробитися галантерейником або миловаром і таке інше, а то ще корчить із себе адвоката, коваля чи лікаря,— одне слово, займається чимось дивацьким,— можете не сумніватися: це — геній, а отже, як не крути, віслюк. От я, приміром, зовсім не геній, а звичайнісінький ділок. Мій обліковий журнал та гросбух вам це доведуть. Скажу без зайвої скромності, в них повний лад, адже мені властиві акуратність і пунктуальність, властиві до такої міри, що жодному годиннику не перевершити мене в точності. До того ж справи, якими займаюсь я, завжди імпонують буденним звичкам моїх ближніх. І це я завдячую зовсім не своїм пришелепуватим батькам — безперечно, вони вже постаралися б зробити з мене безнадійного генія, аби мій ангел-хранитель не порятував мене в слушну хвилину. У біографічному творі правдивість — найголовніше, не кажучи вже про автобіографічний. Та хто повірить, коли я розповім, аж ніяк не для жарту, що коли мені сповнилося років п'ятнадцять, батечко прилаштував мене в контору до одного поважного торговця залізним крамом, котрий мав, на його думку, "вельми прибутковий бізнес". Вельми прибутковий, аякже! Все скінчилося тим, що через два-три дні довелося їм відпровадити мене додому, в лоно рідної недоумкуватої сімейки — з гарячкою та нестерпними болями в тім'ї довкола мого органу порядку. Шість тижнів я на ладан дихав, ще трохи — і віддав би богові душу, лікарі вже дивились на мене як на приреченого — і таке інше. Дарма що зазнав тяжких мук, я склав подяку долі. То був порятунок: я не зробився "поважним торговцем залізним крамом", за що

й послав благословення вже згаданій гулі на моєму тім'ї, що стала знаряддям мого порятунку; благословив і ту добросерду стареньку, яка свого часу мені те знаряддя дарувала.

Більшість хлопчаків тікає з дому у віці десяти-дванадцяти років, а я почекав, поки мені виповнилося шістнадцять. Та навіть і тоді я, може, не здумав би тікати, якби ненароком не підслухав, як моя стара ненька вела мову про те, що, мовляв, слід приставити мене до бакалійного діла. Подумайте лишень — до бакалійного діла! Я одразу вирішив накивати п'ятами і спробувати знайти собі якесь справді пристойне заняття, аби надалі не залежати від забаганок цих двох підстаркуватих вигадників, які — тільки й пильнуй — заповзялися так чи інак зробити з мене генія. Все пішло як по маслу з першої спроби, і на той час, коли мені виповнилося вісімнадцять, я вже мав чималенький зиск у галузі кравецької ходячої реклами.

Почесні обов'язки в цьому ремеслі я сподобився виконувати виключно завдяки своїй незмінній прихильності до системи, що є моєю особливою прикметою. Скрупульозна методичність завжди вирізняла мої вчинки й мої рахунки. Сам я взірець того, що не гроші, а система робить людину — окрім тієї частини індивідуальності, що її створює кравець, як отой, у якого я справляв службу. Щоранку о дев'ятій я приходив до нього по нову одіж на весь день. Ще й десяту не виб'є, а я вже прогулююся десь на модному променаді або в якому іншому громадському місці розваг. Виважена точність і вдатність, з якою я повертав на всі боки свою привабливу постать, виставляючи на оглядини по черзі кожну деталь мого костюма, завжди викликала захоплення серед фахівців. Полудень іще ген-ген, а мої наймачі, пани Крій та Ший, уже мають нового замовника, якого я приведу до них у майстерню. Кажу про це з гордістю, але й зі сльозами на очах, бо фірма їхня виявила ницу невдячність. Поданий мною невеликий рахуночок, через який ми побили горшки і врешті розірвали угоду, жоден джентльмен, коли він знається на тонкощах нашого ремесла, не назве дутим. Але про це — пропоную з гордістю й задоволенням — нехай робить висновки сам читач.

Від панів Крій та Ший, кравців, Пітеру Зиску, ходячій рекламі, належиться:

Дол.

Липня 10 За прохідку, як завше, та привід одного замовника 00,25

Липня 11 Те саме 00,25

Липня 12 За одне дрібне ошуканство другого ґатунку: накинув покупцеві побиту цвіллю чорну тканину — як наче темно-зелену 00,25

Липня 13 За одне ошуканство найвищого ґатунку: підсунув бавовняний сатинет замість тонкого сукна 00,75

Липня 20 За придбання цілком нового паперового комірця чи маніжки — задля контрасту з сірим пальтом 00,2

Серпня 15 За носіння короткого фраку на подвійній підкладці (температура 76° у затінку) 00,25

Серпня 16 За стояння протягом трьох годин на одній нозі для демонстрування нового стилю штанів на штрипках (рахуючи по 12 1/2 центів за годину за одну ногу) 00,37 1/2

Серпня 17 За прохідку, як завше, та привід великого замовника (гладкий чоловік) 00,50

Серпня 18 Те саме, те саме (середньої вгодованості) 00,25

Серпня 19 Те саме, те саме (хирлявий, ніякого навару) 00,6

Усього 2 дол. 95 1/2 цента

Суперечка найдужче розпалилася довкола тих двох щербатих грошів за паперову маніжку. Однак, честю своєю присягаюся, то була цілком помірна ціна за подібну річ. Такої чистісінької та гарнісінької маніжки я ще ніколи не бачив і навіть не сумніваюся, що це завдяки їй було продано три темно-сірі пальта. Але старший партнер фірми давав не більше одного цента за неї та ще заходився мені показувати, як з подвійного аркуша паперу можна викроїти аж чотири такі маніжки. Зайве й казати: своїми принципами я не поступився. Діло є діло, і на те я й ділок, щоб порати його по-діловому. Обчухрати мене на цілісінький цент — ну хіба це порядок? І щоб терпіти таке дурисвітство як систему? Я негайно покинув службу у панів Крій та Ший і заснував власний бізнес по більмовій лінії — одне з найвигідніших, найшановаиіших і найнезалежніших серед звичайних людських занять.

Моя незламна чесність, ощадливість та суворі приписи бізнесмена і тут стали в добрій пригоді. Підприємство моє процвітало, і невдовзі мене вже знали на біржі як помітну постать у цій галузі діяльності. А все тому, що я ніколи не бабрався в брудних оборудках, не замилював людям очі, а дотримувався добрих давніх і чесних правил цієї шанованої професії, котрої я тримався б і по сьогодні, аби не прикра випадковість, що спостигла мене при виконанні деяких буденних ділових операцій. Ясно як день Божий, що коли якому старому та багатому скнарі, або спадкоємцю-гульвісі та марнотратнику, або акціонерному товариству, якому самою долею судилося збанкрутувати,— одне слово, коли комусь приспічить звести собі хороми, нічого ліпшого нема, як покласти край їхній витівці, тут і дурень скумекає. На цьому міркуванні й тримаються підвалини більмового бізнесу. Тільки-но хтось із наших забудовників розгорнеться на всю губу, аж тут хтось із нас, більмових ділків, тихцем купить гарний клаптик землі — на краєчку їхньої ділянки, а то, ще краще, під самим боком чи навіть просто навпроти. Далі ви чекаєте, поки хороми виростуть наполовину, а тоді наймаєте архітектора з витонченим смаком, і він ліпить вам під самісіньким носом у сусіда орнаментальну халупу, або азіатсько-голландську пагоду, або свинарник, або ще яку фантастичну будівлю ескімоського, кікапуського чи готтентотського стилю. Зайве казати: нам не по кишені знести її за

відступного всього з п'ятисот відсотків од початкових витрат на ділянку та декорацію. Чи можемо ми дозволити собі таку розкіш, я питаюсь!

І хай дадуть мені відповідь інші ділки. Та навіть уявити собі, що ми здатні на таке — чистісіньке безглуздя. Проте знайшлось-таки одне нахабне акціонерне товариство, яке звернулося до мене з такою пропозицією — саме з такою! Звісно, на цю дурницю я нічого не відповів, але відчув, що то мій обов'язок — тієї ж ночі піти й вимастити дьогтем їхні хороми. Й. за це ті недоумкуваті лиходії запроторили мене до в'язниці; отож коли я звідти вийшов, моїм побратимам по більмовій професії нічого не лишалося, як урвати зі мною стосунки.

Духопельне ремесло, за яке я відтоді мусив ухопитися, аби заробити собі на хліб щоденний, не вельми пасувало до тендітної моєї статури; та я взявся до діла зі щирим серцем і переконався, що мій талан, як завше, — в тих твердо засвоєних навичках методичності та акуратності, що їх утовкла мені в голову моя добросерда стара нянька,— їй-бо з мене буде ниций негідник, якщо не спом'яну її в своїй духівниці. Ото й кажу вам: неухильно дотримуючись системи, хай би що я робив, і справно записуючи все у свої облікові журнали, я спромігся подолати чимало серйозних труднощів і врешті пристойно утвердитися на новій ниві. І то правда, мало хто в будь-якому дільці давав собі раду краще, ніж я. Наведу тут сторінку чи дві з мого журналу, це позбавить мене необхідності складати самому собі хвалу,— адже то справа нікчемна для людини з високими помислами. Інша річ журнал, він не дасть збрехати.

"Січ. 1.— Новий рік.— Здибав на вулиці Хапа, підхмеленого. Примітка: підійде. Невдовзі здибав Хрипа, п'яного як чіп. Примітка: і цей знадобиться. Вписав обох джентльменів до свого гросбуха й відкрив на обох поточний рахунок.

Січ. 2.— Побачив Хапа на біржі, підійшов і настоптав йому ногу. Він замахнувся кулаком і присадив мене до землі. Чудово! Підвівся. Дрібна заковичка з моїм повіреним, Капшуком. За кривду я хотів заправити тисячу, а він каже, що за такого легенького ляпаса більш як п'ятсот ми з

них не злупимо. Примітка: скараскатися Капшука, в нього нема ніякої системи.

Січ. 3.— Ходив до театру, шукав Хрипа. Він сидів у бічній ложі в другому ряді, між гладкою панією та худою. Роздивлявся на них весь вечір у театральний бінокль, аж поки, бачу, гладуха зачервонілася й зашепотіла щось до Хр. Тоді зайшов у ложу і тицьнувся до нього носом, якраз йому під кулак. Нічого не вийшло — і пальцем не торкнув. Висякався й зробив нову спробу — не клює. Тоді вмостився й підморгнув

худій панії, і тут, на моє превелике задоволення, він ухопив мене за карк і викинув у партер. Звих шиї та права нога поламалась на друзки. Повернувся додому в піднесеному настрої, вихилив пляшку шампанського й записав: з молодика — п'ять тисяч. Капшук каже, що вигорить.

Лют. 15.— Пішов на компроміс у справі з паном Хапом. Заприбутковано п'ятдесят центів,— про що див. у журналі обліку.

Лют. 16.— Збитий з ніг тим горлорізом Хрипом, що подарував мені п'ять доларів. Судові видатки — чотири долари двадцять п'ять центів. Чистого прибутку (див. книгу прибутків-видатків) — сімдесят п'ять центів".

Отож за вельми короткий час чистого прибутку не менш одного долара двадцяти п'яти центів — і то тільки від одних Хапа та Хрипа. І дозволь, читачу, тебе врочисто запевнити, що приклади ці взято з мого журналу навмання.

Але давня — і мудра — приказка каже: здоров'я цінніше над усі гроші. Я збагнув, що мінуси цієї професії трохи надмірні для мого вразливого організму, тому, коли якогось дня мене так віддухопелили, що й рідна ненька не впізнала б, а друзі проминали мене на вулиці, навіть не здогадуючись, що перед ними Пітер Зиск, я враз подумав:

найкращий засіб від усього того — змінити професію. Тож так воно й сталося, що я наглянув для себе шмарувальний бізнес і протримався в ньому кілька років.

Найгірше в цім ділі те, що до нього липне забагато охочих, а отже й конкуренція зависока. Кожен неук, якому бракує клепки на те, щоб гараздувати в ролі ходячої реклами, чи в більмовому бізнесі, чи в духопельному, гадає, звісно, що бути шмарувальником йому якраз до снаги. Проте нема більшої помилки, як гадати, ніби для шмарування великого розуму не треба. Усе навпаки. Особливо слід пам'ятати, що, не маючи системи, до цього діла не варто й братися. Я мав лише роздрібний бізнес, проте, завдяки моїй давній прихильності до порядку, повелося мені пречудово. Найперше — я дуже ретельно обрав собі вигідне перехрестя й жодного разу не змахнув мітлою будь-де, а тільки на своєму місці. Крім того, я подбав, аби поблизу була зручна калюжка, до якої одним скоком можна доскочити. В такий спосіб я зажив собі слави людини, в котрої слово не розминається з ділом, а для всякого ділка це, дозвольте вас запевнити, вже наполовину виграна справа. Ніхто не забував кинути мені на ходу мідячка, аби проминути моє перехрестя в незашмарованих штанах. А що мої ділові принципи відносно цього були добре відомі всім і кожному, то ніхто ніколи й не намагався видерти в мене кусень з рота. Спробували б лишень! Сам я ніколи не заіхаю на чуже, але й свого не віддам. Правда, супроти банківських чухраїв що я міг вдіяти! В них я не розжився ні на щербатий гріш, тому і їли мене злидні. Але банки — то не люди, а корпорації, а в корпорацій, як відомо, нема ні тіла, щоб надавати йому копняків, ані душі, щоб її прокляти.

Отак я справно бізнесував, підгрібаючи мідячок до мідячка, аж поки одної лихої днини мусив з головою поринути в інший промисел —: чоботи собачити. Професія ця де в чому подібна до попередньої, але зовсім не така поважана. Правда, місце в мене було пречудове, в самісінькому центрі, а щітки й вакса — щонайкращі. Та й песик, нівроку, вгодований і нюшкувати неабиякий мастак. Він служив при цьому ділі вже довгенько і, скажу вам, добре на ньому знався. Працювали ми

зазвичай так. Помпейко мій, вивалявшись на славу у багнюці, примоститься, бувало, на порозі близенької крамнички та й пильнує, чи не вигулькне звідти дженджик у начищених чоботях. А тоді мерщій підбіжить до нього та й потреться об лискучі халявки. Дженджик той ну лаятися на всі заставки та роззиратись на всі боки, чи не побачить де чистильника. А я тут як тут, наче з-під землі вродився, тримаю ваксу і щітки напоготові. Роботи тої — на якусь хвилинку, і шість пенсів у тебе в кишені. Попервах цього сяк-так вистачало — я не зажерливий. Зате песик мій виявився зажерливим. Я відраховував йому третину прибутків, але його під'юдили заправити з мене половину. Цього вже я стерпіти не міг — отак ми розсварилися й порозбігалися в різні боки.

Потім я деякий час крутив катеринку і, скажу вам, велося мені вельми непогано. Діло це просте, нехитре й не вимагає якогось особливого хисту. Купуєте собі за півдарма отой музичний млинок, а щоб наладнати його як слід, залазите йому в нутро й гупаєте разів зо три молотком — та замашніше. Ви навіть не уявляєте, як поліпшите цим його тональність, а для діла то має неабияке значення. Далі вам лишається тільки завдати інструмент собі на плечі і мандрувати, аж поки надибаєте на вхід з дверним молотком, обтягнутим оленячою шкірою. Перед тою оселею ви й зупиняєтесь і починаєте крутити катеринку, вдаючи всім своїм виглядом, наче отак стоятимете й крутитимете хоч до Судного дня. Рано чи пізно якесь з вікон розчахнеться й вам кинуть шестипенсовика з вимогою "дати людям спокій і забиратися геть". Я знав, що деякі катеринщики ладні "забиратися геть" бодай за таку дещицю, але сам вважав, що вкладений у діло капітал завеликий, аби дозволити собі "забиратися геть" менш як за шилінг.

Заняття це давало мені чималий зиск, але не давало чомусь повного вдоволення, отож урешті я його кинув. Сказати по щирості, працював я за невигідних умов, адже в мене не було мавпочки; до того ж, американські вулиці такі бруднющі, а демократична потолоч така причеплива і кляті вуличні хлопчаки такі зловмисні — хоч плач.

Тому з кілька місяців довелося бити байдики, аж поки закортіло мені погратися в листоношу і я зумів прилаштуватись до цього діла. Воно геть просте та й наварити з нього щось таки можна. Приміром, рано-вранці я заготовляв цілу паку фальшивих листів: нашкрябаю по кілька рядків на кожному аркушику — яку завгодно вигадку, аби загадковіше, — і попідписую як заманеться, скажімо, Том Добсон чи Боббі Томпкінс. Тоді поскладаю аркушики, позаліплюю сургучем, понаклеюю підроблені марки з фальшивими штемпелями — начебто з Нового Орлеана, Бенгалії, Ботані-Бея або ще з якого далекого краю — і прожогом вискакую з дому як людина, що дуже поспішає. Отак кожного ранку я бігав від будинку до будинку, вибираючи найімпозантніші. Постукаюся, вручу листи й отримаю належну післяплату. Платили всі, ніхто не вагався. Люди такі дурні: завжди охоче викладуть грошики за листа, а надто за два,— тож я без найменшого клопоту встигав шугнути за ріг будинку ще до того, як розпечатають мої епістоли. Найгірше в цьому занятті те, що доводилося чим більш ходити, чимдуж бігати і безперестану міняти маршрути. Крім того, мене гризло сумління. Адже нестерпно чути, як лають безневинну людину, а все місто заходилося так клясти Тома Добсона та Боббі Томпкінса, аж мені вуха в'янули. І я з огидою відвернувся від цього діла.

Восьмий і останній мій промисел — котівництво. Це найприємніший, найзисковніший і геть не обтяжливий бізнес. Як відомо, в нашій країні розплодилася сила-силенна котів — така, що життя від них не стало; отож на останню сесію Законодавчої ради було внесено петицію про те, щоб зарадити цьому лихові; петицію підписало багато людей, зокрема — найшановаиіших. Рада в ту пору була як ніколи добре поінформована і, ухваливши на сесії цілу низку мудрих та корисних запроваджень, увінчала їх пам'ятним Кицьг-Актом. У своїй первісній редакції новий закон пропонував винагороду (по чотири пенси) за котячу голову, однак Сенатові пощастило протягти поправку до основної статті і таким чином замінити слово "голову" на слово "хвіст". Поправка ця була така безперечно доцільна, що палати проголосували за неї nem. con (1).

(1) Nemine contradicente — ніхто проти (латин.).

Тільки-но губернатор підписав новий закон, я вклав усе своє майно в купівлю муркотиків і муркиць. Спочатку, по бідності, я годував їх самими мишами, бо вони дешеві, однак мої годованці так завзято виконували біблійні приписи, що невдовзі я вже міг розщедритися і пригощав їх устрицями та черепаховим супом. З їхніх хвостів — за затвердженим в Акті тарифом — я маю чудовий зиск, бо прихитрився з допомогою макассарської олії збирати по три врожаї на рік. А ще я зробив радісне відкриття, що звірята мої швидко звикають до такої процедури й самі воліють, аби хвости їм відтинали. Отже, нині я чоловік заможний і оце клопочуся тим, що приторговую собі маєток на узбережжі Гудзону.